
JOSEP ROMEU I FIGUERAS

**UNA CANÇÓ DE REFRANY I
COBLES GLOSSADORES DEL
SEGLE XVI BASADA EN LA FRASE
“MAL AJA QUI EN DONES FIA!”**

1. EL GÈNERE

En aquest treball donem a conèixer les quatre versions conservades d'un refrany glossat que tingué una bona difusió durant el cinc-cents al Principat i al País Valencià i que té com a característica més evident el fet que l'esmentat refrany, tradicional i divulgat, i cadascuna de les cobles que el glossen, en les quatre composicions conegudes que el comenten, són rubricats per la frase, segurament locució familiar o literària, “Mal aja qui en dones fia!”, que ja anuncia el caràcter misogin del refrany i de les composicions glossadores.

El comentari de les glosses en les quatre versions que ens han arribat, excepte *C*, de Galceran Durall, es basa en la casuística de l'amor cortès segons que era entesa des dels anomenats grans retòrics–lírics francesos de la darrerria del segle *xiv*, que tingueren una particular incidència en la poesia catalana dels segles *xv* i *xvi*–, caracteritzada per l'idealisme abstracte i pel desengany davant la dona amada, insensible i “desconeixent”. En canvi, la versió *C* es fonamenta amb més o menys precisió en el realisme dels grans satírics misògins, especialment des del Boccaccio del *Corbaccio* fins a, casa nostra, Bernat Metge i Jaume Roig, per posar dos casos exemplars, entre altres autors i anònims adduïbles.

La cançó de refrany i cobles glossadores té el seu origen remot en la “dansa” trobadoresca i fou amplament tractada per la poesia catalana des de molt aviat, especialment la de contingut religiós, la modalitat més esponerosa de la qual era i és encara la dels “goigs”. Però la poesia profana també la conreà a bastament des d’aviat a Catalunya i amb decisió i activament des de mitjan segle xv i durant el xvi, sense comptar els espècimens documentats del xvii.

El gènere consistia en una breu composició de dos a quatre versos, rarament de més, que se situava al cap de la peça poètica completa i era d’estil expressiu, molt sintètic i sovint sentenciós. Es tractava d’una cançoneta de contingut cel·lular, quant a la mètrica, la temàtica i les idees, i fàcilment recordable i, per això mateix, difusible entre els oients i entre el públic lector, que la retenien fàcilment i la transmetien. Gairebé sempre era acompanyada de la seva melodia i cantada, i aquesta característica la feia particularment apta per a la transmissió, que podia esdevenir força massiva, fins al punt que podem considerar la petita peça, si no pròpiament popular, almenys sí plenament tradicional, al marge del seu origen.

La cançoneta, posada al cap de la composició global, hi actuava com a refrany liminar o tema inicial de les cobles que el glossaven i el comentaven. Dins el gènere dansa, amb les seves modalitats, la cobla podia adaptar-se a dos esquemes mètrics fonamentals distints. L’un era el tríptic monorim rubricat per un vers de cua o cauda que remetia a les rimes o a una de les rimes del refran, per tant la cauda sempre tenia la mateixa rima, la del refrany, enfront de la del tríptic monorim, que canviava a cada coblar. Cal dir que en certs casos al final de l’estrofa es repetia el refrany sencer. L’altre consistia en la forma de “virelai”, que és la que segueixen les quatre versions de la cançó que aquí estudiem. L’estrofa del virelai constava de dues parts: la primera era constituïda per dos peus, normalment dividits en dos versos cadascun, amb rima sempre canviant a cada cobla; l’altra era formada per la reproducció exacta de l’esquema mètric i rimat del refrany, del qual podia copiar tots els versos sencers, en espècimens no desenrotllats, o bé uns quants o un de sol al final d’aquesta segona part, o podia no repetir-ne cap, però repetir, necessàriament, les rimes i el metre. Com a exemple de refrany seguit de tríptic amb cauda i repetició d’aquell posarem el següent paradigma: AA || b b || a || AA. I per al de virelai, aquest altre, bastant freqüent: abAB || cd cd || abAB.¹

La cançó de refrany i cobles glossadores tingué un predicament particular entre els poetes i lectors del Renaixement peninsular. Coneguda com a poesia de cançoners per la crítica literària castellana contemporània, especialment des de la segona meitat del segle xv, s’estén arreu de la Península. Els Països Catalans, però, la coneixen des dels trobadors i la conreen incessantment fins el segle xvi i encara el xvii —i en els goigs, fins a l’actualitat—, per la qual cosa no és admissible de considerar influència castellana en el gènere, com s’ha pretès massa sovint. Altrament, la seva vigència durant el Renaixement respon, malgrat la llarga tradició, especialment manifesta sobretot durant la

(1) Per als esquemes mètrics usem els següents convencionalismes: la doble ratlla vertical indica la separació del refrany i la cobla; la vertical puntejada, la dels peus; la vertical seguida, la de peus i cauda; les majúscules, repetició de versos del refrany a la cobla.

segona meitat del segle xv, a una simbiosi de gustos molt generalitzada el segle xvi, segons la qual les formes autòctones podien ésser objecte d'especulació i actualització connectades amb la nova sensibilitat cultural i poètica, i com a afirmació de la personalitat nacional renovada i florent. En termes generals, i no pas extrems, aquesta actitud no exclouïa el conreu de les noves formes italianes i tot el que aquestes significaven, sinó que les unes i les altres podien conviure i de fet conviuen. A voltes les formes autòctones de tota mena eren tractades com a contrapès deliberat de la monotonia que a hom li semblava percebre en l'ús massa generalitzat de les formes noves. I això s'esdevenia no sols a la poesia peninsular del Renaixement, sinó també a la de França. Cal, doncs, pensar que el nostre gènere no és un retrocés, motivat per la seva antiguitat singular, en l'àmbit complex i diversificat del període renaixentista, sinó un aspecte concret. Un aspecte, d'altra banda, d'una tradicionalitat considerable i d'un èxit manifest entre el públic oient i lector, com prova, entre d'altres, la cançó aquí objecte d'estudi.²

2. LES VERSIONS DE LA CANÇÓ

A. Continguda al *Cancionero llamado Flor de enamorados, sacado de diversos auctores. Agora nuevamente por muy linda orden copilado* (Impresso en Barcelona, en casa de Claudi Bornat. 1562), folis 75-75 v. Estudi i reimpressió del cançoner per Antonio RODRIGUEZ-MOÑINO i Daniel DEVOTO, *Cancionero llamado Flor de Enamorados (Barcelona 1562). Reimpreso por primera vez del ejemplar único, con un estudio preliminar* (València, Castalia, 1954, Floresta. Joyas poéticas españolas, II), folis indicats. L'obra obtingué una difusió considerable, com veiem per les edicions que hom consigna: Pere Malo, 1573 (no se n'ha identificat cap exemplar); Sebastià de Cormellas, 1601; *ibíd.*, 1608; *ibíd.*, 1612; 1624 (pot ser confusió amb la de 1626?); Llorenç Deu, 1626; Sebastià de Cormellas, 1645; 1647 (serà confusió amb 1 de 1645?); i Matevad, 1681. Com la de 1562, totes les edicions foren publicades a Barcelona. A partir probablement de la de 1573, el cançoner consta com a copilat per l'ignot Joan de Linares. A Barcelona hi ha un exemplar de 1626 a la Biblioteca de Catalunya; n'hi havia un altre, de la de 1681, a la biblioteca particular de Jaume Rosquelles i Alesan (avui a Cieza), i en posseeix un altre del mateix any el professor barceloní Alberto Blecuá.

Al meu llibre *Joan Timoneda i la "Flor de enamorados", cançoner bilingüe. Un estudi i una aportació bibliogràfica* (Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1972) publico dos documents del 30 de juliol de 1553 i del 27 de gener de 1556 pels

(2) He tractat de dues altres peces del mateix gènere i de la mateixa època als estudis següents: *Poesia catalana del segle XVI. Les versions conegudes de "Bella, de vós som amorós"*, dins *Poesia popular i literatura* (Barcelona, Curial, 1974, Biblioteca de cultura catalana, 10), pàgs. 133-262; i "Anar-se'n vol lo meu senyor", *antigua cancioncilla tradicional catalana*, "Revista de Dialectología y Tradiciones populares"; XXXII ("Homenaje a Vicente García de Diego") (1976), pàgines 491-512.

quals podem afirmar que Joan Timoneda és realment el compilador de la *Flor de enamorados*. A més, per l'anàlisi interna del cançoner i altres consideracions cal admetre que Timoneda imprimí a València l'esmentat cançoner el 1556 –data del document pel qual se li concedia llicència per a sis anys– o a la primeria del 1557; però d'aquesta primera impressió no ens n'ha pervingut cap exemplar. Precisament sis anys després apareixia, sense nom de compilador, l'edició de Bornat a Barcelona. La versemblant edició de València 1556-1557 deguda a Timoneda explica els abundosos valencianismes de llengua i estil de les cinquanta-quatre peces escrites en català del cançoner, a part d'una altra bilingüe.

La nostra peça, probablement escrita pel mateix Joan Timoneda pel que fa a les cobles i els dos primers versos del refrany, fou reproduïda per Ernest MOLINÉ I BRASÉS dins *Flor d'Enamorats. Cançoner català del segle XVI, tret del bilingüe donat a l'estampa l'any 1573 per Joan de Linares* (Barcelona [1920]), pàg. 82, i per Joan FUSTER a *Joan Timoneda, Flor d'enamorats* (València, Albatros Edicions, 1973, Clàssics Albatros, 2), pàgs. 96-97.

B. Versió de Pere Serafi. Figura als folis 61 v. -63 v. del recull del pintor poeta *Dos llibres de Pedro Seraphín de poesia vulgar en lengua cathalana* (Barcelona, Claudi Bornat, 1565).

Procedent d'aquesta edició antiga, la cançó glossada per Pere Serafi es troba a la reedició d'aquell llibre feta per J[osep] M[aria] de G[RAU] i J[oaquim] R[UBIÓ] i O[RS]. *Obras poéticas de Pere Serafi*, (Barcelona, Joseph Torner, 1840), pàgs. 77-78, i dins *Pere Serafi, Antologia poètica*, a cura d'August BOVER I FONT (Barcelona, Edicions 62, El Garbell, 24), pàgs. 94-96.

C. Extensa versió de Galceran Durall, rimaire català de la segona meitat del segle XVI, pertanyent a dues importants famílies barcelonines, els Durall i els Aguilar, i del qual tenim escasses notícies. La primera, de 1540, ens el relaciona amb Constantí. De 1548 a 1550 sembla que residia a Barcelona, i el 1563, de nou a Constantí. S'ordenà sacerdot a Barcelona el 1569, però continuà vivint a Constantí fins al final del 1573, en què s'estableix novament a Barcelona. El 1575 era canonge de la Seu d'aquella ciutat i heretava una pensió anual del seu avi matern. La data més recent que he sabut trobar és de 1580. D'aquesta personalitat donà per primera vegada notícia impresa Jordi Rubió i Balaguer a la seva *Literatura catalana*, dins *Historia general de las literaturas hispánicas*, III (Barcelona 1953), pàgs. 906-907, i a la seva traducció *Història de la literatura catalana*, II (Montserrat 1985, Obres de Jordi Rubió i Balaguer, III, Biblioteca "Abat Oliba", 40), pàgs. 41-43.

Les notícies autobiogràfiques i els poemes, els consignava Galceran Durall per escrit, i d'aquest recull pervingueren quatre manuscrits, un d'ells perdut, salvats de la crema per Ramon Picó i Campamar i custodiats a la Biblioteca de Catalunya. Foren

redactats per l'autor minuciosament i pacientment; hi consignà amb puntualitat les despeses gairebé diàries referents a peces de vestir, mobles que adquiria, pèrdues i guanys en jocs d'atzar, llibres que posseïa i d'altres conceptes, al costat d'allusions a petites incidències de la seva vida rutinària i provinciana. En dos dels manuscrits conservats, el 1.723 i el 1.724, barrejats amb els comptes, trobem tempteigs, en general penosos, de redacció de poemes de la seva invenció que cerquen una forma expressiva almenys passable i que, quan la troben, resulten sovint decebedors. El bo de Durall els copia i els esmena una vegada i una altra. Al costat d'aquests esborranys hi ha la còpia de poesies alienes, que, segurament per això, apareixen transcrites d'una manera més segura i menys reiterativa.

La nostra edició de *C* és feta damunt els dos manuscrits indicats: ms. 1.723 (dels anys 1564 a 1580), folis 18-21, que la contenen sencera i que seguim, i el ms. 1.724 (dels anys 1568 a 1573), folis 33-35 i 47-47 v., que copien, respectivament, dotze i quatre estrofes i mitja, i que tenim en compte. No hem pogut copiar, a causa del mal estat del manuscrit, tres cobles entre les nostres XI i XII, una altra entre la XVII i la XVIII, i una altra encara entre la XIX i la XX.

D. Versió musical continguda en dos manuscrits del segle XVI

El manuscrit que ofereix la redacció més completa i segura és conservat a Madrid, Biblioteca Nacional, Secció de música; la signatura del qual ignoro pel fet de posseir-ne fotocòpia tramesa pel senyor Jaume Moll ja fa molts anys. Són dos quaderns apaïrats, en molt mal estat i de format petit, corresponents a la veu del *triple* i a la de l'*altus*. El manuscrit conté obres llatines religioses, i castellanques i catalanes —aquestes, en nombre de tres— de caire profà. Probablement són del darrer terç del segle XVI. És el text base de la nostra edició *D*.

L'altre és a Valladolid, Arxiu musical de la catedral, ms. 17, segons la numeració d'Higini Anglès. És un còdex musical amb peces franceses, italianes, castellanques i una de catalana, la nostra, copiat a la segona meitat de l'esmentat segle, descrit per H. ANGLÈS, *El Archivo musical de la catedral de Valladolid*, "Anuario Musical", III (1948), pàgs. 83-86. Conté, com veurem, únicament el refrany i els quatre primers versos de l'estrofa de la nostra versió *D*.

3. EL REFRANY A LES QUATRE VERSIONS. UNA HIPÒTESI SOBRE LA CRONOLOGIA I LA PROCEDÈNCIA DE LA CANÇÓ

Els versos 3 i 4 del tema liminar o refrany són els mateixos en les quatre versions conservades de la nostra cançó cinc-centista, i constitueixen el motiu central de la composició i la base conceptual de la qual parteixen els poetes en llurs respectives glosses o comentaris lírics, és a dir, la denúncia misògina en general, feta de greuges i lamentacions. Els dos primers versos d'aquell grup inicial de la peça, en canvi, varien segons el poeta, a voltes lleugerament i d'altres més acusadament. La missió d'aquests dos versos és la d'expressar el cas general o concret pel qual el poeta increpa la condició femenina i es val dels altres versos, iguals, com ja hem dit, en totes les versions.

Si ens atenem als dos primers versos, podem establir clarament dos grups. Pel que fa al primer vers, l'un comença amb el vers generalitzador "Puis (Puix) Fortuna m' à llevat", respectivament versions *B* i *D*, i l'altre, amb text diferent en cadascuna de les altres versions: "Ma senyora m' à dexat", d'*A*, precís i anecdòtic, i "Pus lo temps me à mostrat", de *C*, també generalitzador. Quant al segon vers, *B* i *D* també coincideixen en el sentit, al marge de matisos expressius, enfront d'*A*, aquest amb una oració de relatiu que precisa el contingut del vers anterior, i *C*, totalment discordant dels altres en la seva evocació de l'error en què vivia el poeta. De fet, *B* i *D* contenen una lliçó més coherent i més pròxima entre ells que els discrepants *A* i *C*, que s'allunyen dels altres i mútuament. La conseqüència que sembla lògica és que la lliçó de *B* i de *D* és la més correcta i la més propera a l'originària del refrany, i que *A* i *C* són manipulacions personals posteriors.

La versió *A*, amb glosses de Joan Timoneda i amb una redacció del refrany allunyada del model que suposem originari, deu ser un poc o molt anterior a 1553 o 1556. És, doncs, el testimoni més antic que coneixem de la cançó, car les glosses de Serafí, de *B*, són posteriors, de poc o molt anteriors a 1564, any de la llicència d'impressió del seu llibre, com ho són les de Durall, de *C*, d'entre 1564 i 1580, i la musical de *D*, continguda en dos manuscrits de la segona meitat del segle XVI. Però ja hem dit que *B* i *D* ofereixen la lliçó més correcta i més propera del probable original, ço que fa pensar que la cançó ja corria abans de la redacció de Timoneda i que podria haver estat creada potser durant el segon quart de l'esmentat segle i tot seguit divulgada amb èxit. Quant a la procedència, no crec aventurat de pensar que ens trobem davant un producte sorgit al Principat, no pas al País Valencià, a judicar per la puresa del refrany i la forma versificatòria de la redacció de Pere Serafí, proveïda de tornada.

4. LA VERSIÓ A

El text d'A fa com segueix:

- Ma senyora m' à dexat,
qu-era-l bé que tant volia.
Cridaré com un orat
Mal aja qui-n dones fia!*
- I. Cridaré perquè tots senten 5
qui són dones en amar
y com cada-l dia augmenten
en engans per a engañar.
Y puix una m' à-nganat,
pensant que tal no faria, 10
*cridaré com un orat:
Mal aja qui-n dones fia!*
- II. À'm dexat, mostrant qui són
les dones y quant llaugeres. 15
À'm dexat, perquè-n lo món
les pinten per tresmaneres.
Avent-me tant maltractat
la que tractar bé-m solia,
*cridaré com un orat:
Mal aja qui-n dones fia!* 20
- III. Per les places y cantons
a veus altes cridaré
que al qui no les voldrà bé
daran més satisfacions.
Y puix veig que s' à donat 25
a qui cert no la volia,
*cridaré com un orat:
Mal aja qui-n dones fia!*

(3) La primera ratlla conté l'esquema del refrany, la segona, el de la cobla, i, si n'hi ha, a la tercera, el de la tomada (vegeu nota 1). L'índex numèric del primer vers val per a tots els altres següents. Amb cursiva s'indica la rima greu o plana, i amb rodona, l'aguda.

a⁷ b AB

c⁷ d cd | abAB

Tres cobles. A la II, c i d; a la III, c.³

Aquesta versió, continguda a la *Flor de enamorados*, segons que ja hem dit, segurament és deguda a Joan Timoneda, el compilador de l'esmentat cançoner, a judicar per l'estil i la manera de poetitzar. Gairebé amb tota seguretat, no ho són únicament les tres cobles, sinó també els dos primers versos del refrany, que són arranjaments dels dos primers de la redacció que considerem primitiva d'aquest (vegeu supra 3).

El glossador, basant-se en el motiu misogin imposat pel refrany i seguint la doctrina tardomedieval de la lírica cortesa, bé que en estil senzill i intenció populista, es plany perquè l'amada, a qui tant volia, l'ha deixat per un altre de menor vàlua que ell, i inculpa les dones d'enganyoses, lleugeres, extremament astutes, inconstants i frívoles, defectes que abans no creia existents en la que estimava. El to de la composició és gairebé popular, gràfic i molt clar, i la peça no té cap mena de complicació conceptual ni poètica, dins la manera habitual de Timoneda.

5. *Cridaré*: ed. 1562, *Criadare*, segons A Rodríguez Mofino i D. Devoto.
8. *Cada-l dia*: "cada dia". Frase preposicional-adverbial "prou estesa en castellà medieval i coneguda en terra valenciana fins al s. XVI (J. Coromines, DECLC, II, pàg. 377a, s.v. cada).
12. *dones*: a l'ed. 1562, segons la reimpressió d'A Rodríguez-Mofino i D. Devoto, *dona*.
14. *llaugeres*: Valencianisme, per *lleugeres* dels altres dominis del català.
16. *tresmaneres*: no documento el mot; pel context, 'molt astutes'; cf. *manyerera*, 'que té manyes; enginyós, astut' (DCVB)

5. LA VERSIÓ B

El seu text diu així:

*Puis Fortuna m' à llevat
tot lo bé que posseïa,
cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia!*

I.	Mal aja qui posa fe	5
	may en dona falaguera,	

- que'l major temps s'esdevé
qu-és mudable y lisongera.
Y perquè, trist, só posat
en tal desventura mia, 10
cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia!
- II. En dona desconexent
ver Amor molt poch atura;
qui l'ama perfectament 15
bé-s pot dir ple de amargura.
Son voler prest és mudat
seguint nova fantasia.
Cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia! 20
- III. Com al vent fa lo panell
és la dona variable,
que a tans com li fan cimbell
ab tots gira favorable.
No té-n son cor fermetat, 25
ans segueix barateria.
Cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia!
- IV. No segueix perfet Amor
la dona que prest oblida, 30
ni reposa dins son cor
qui per ella pert la vida.
De fora mostra bon grat,
dintr-és fora de falsia.
Cridaré com un orat: 35
Mal age qui en dones fia!
- V. May en dona-s deu tenir
en absència confiança.
Fermentat no pot sufrir,
perquè molt prest fa mudança; 40
regira sa voluntat;
no pren qui més la servia.
Cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia!

- VI. Dona vil és la que's presa
veure's molt sovint mudada.
La que moltes boques besa,
de ninguna no s'agrada;
no té amor ni lealtat,
no té excusa ni valia. 45
Cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia! 50
- VII. Io, servint dona cruel,
he sufrit pena infinida;
y, sens mirar-li lo fel, 55
és vers mi desgraïda.
Pus per altri m'à oblidat,
qu-ell com jo no la volia,
cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia! 60
- VIII. ¿Qui poguera may pensar
que dona tan valerosa
no volgués perfet amar
qui per ella may reposa?
Molt cruelment m'à tractat. 65
Puis la culpa no fon mia,
cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia!
- IX. Dins mon cor tinguí per cert
que tinguera conexença 70
del greu mal que tinch cubert,
y ella may girà sa pensa.
Jamés aguera pensat
que axí-m desconexeria.
Cridaré com un orat: 75
Mal age qui en dones fia!
- X. Tinch per cert –y no és error,
qu-és encara més que sona–
que jamay perfet Amor
no regnà dins cor de dona. 80
Y puis qu-à mudat l'estat

la cruel seŕnora mia,
cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia!

Tornada

Sols contempl-al temps passat,
puis lo present no-m valia.
Cridaré com un orat:
Mal age qui en dones fia!

85

a⁷ bAB

c7 c_d | abAB

Tornada: a⁷ bAB

Deu cobles i tornada. La cobla VI, amb c.

Llarga composició de refrany i cobles glossadores rubricades per tornada, la qual, essent més aviat inusual a l'època, reproduïx l'esquema de la segona part de l'última cobla, el mateix del refrany.

Pere Seraff titulà la seva glossa *Cançó de ingratitud*, indicant que dins la temàtica general del refrany, misògina, m accentua la variant de l'actitud refusadora i gens propícia de l'amada, que no correspon als seus bons serveis ni a la seva generosa actitud en amor, dins la línia de la lírica cortesa segons que era entesa des de la fi del segle xiv i de particular vigència al xv i el xvi. El poeta hi fa un llarg retret dels defectes femenins en general, que denuncia de la cobla II a la VI, i exposa el seu cas particular, del qual es plany, a la cobla I i de la VII a la X i la tornada. Així, recrimina la dona en general, que, mostrant-se falaguera, és mudable en la pràctica, i diu que ell n'experimenta els efectes en la seva amada, a la cobla I. S'estén, a la II, amb retrets a la dona ingrata –"desconexent"–, causant d'amargor i mudable. A la III, amb la consideració de la dona voluble, que fa cas de tots els qui la requereixen, i al cor no hi té ferma, sinó engany. Es manifesta en contra de la dona fàcilment oblidosa de l'amant lleial, hipòcrita en el tracte amorós i falsa de cor, a la cobla IV. A la V diu que la dona no és mereixedora de confiança, perquè no té fermetat i tot seguit muda de parer, sense acceptar qui la serveix lleialment. Semblant mudament és propi de dona vil –diu el poeta de la VI–, perquè la que consent a molts de cap d'ells no s'agrada, ço que comporta manca d'amor, de lleialtat i de valor. A la cobla VII el poeta confessa que ha servit dona cruel i n'ha sofert pena, desagraïda com és; l'ha deixat per un altre que no la sap voler com ell. No entén, a la VIII, com una dona de tant de valer no compregui el seu amor perfet; l'ha tractat

cruelment i injusta. Cregué, diu a la IX, que ella preuria el greu mal que el poeta duu encobert, però no li n'ha fet cas; no pensà mai que li tingués tanta indiferència. A la cobla X sentència que l'amor perfet no regna en cor de dona; la seva amada, cruel, l'ha abandonat, d'on la queixa ostentària dels dos darrers versos del refrany. A la tornada, el glossador rubrica les seves disquisicions amb el conegut tema de la lloança de la felicitat en el temps passat i el plany per la dissort del temps present.

8. *lisongera*, calc del castellà.
13. *desconexent*, 'ingrata', 'menyspreativa del seu amador'; conegut tòpic tardomedieval de l'amor cortès.
16. *amargura*, calc del castellà.
34. *fora*: sic a l'ed. prínceps, per *plena* o un altre mot bisíl·ab que faci sentit a la frase; segurament es tracta d'un descuit d'impremta perquè *fora* ja apareix apropiadament al vers anterior.
41. *regira*, 'gira repetidament' (DCVB).
42. *servia*: per *serveix*; el canvi de temps és degut a la rima. Cf. v. 86.
45. *presa*: per *prea* o *preua*; arcaisme usat per obtenir la rima.
- 47-48. Expressió sentenciosa que recorda algun proverbi popular. Comp. amb "Bé és ver l'eximpli que qui dues boques besa, cové que la una li puda", reportat per Bernat Metge, *Lo somni*, III, i citat per DCVB, s. v. *boca*.
50. *valia*, 'valor, gran estimació, preu' (DCVB).
55. "i sense que jo hagi dubtat mai de la seva fidelitat", o bé, "i deixant a part la seva fidelitat". *fel*, per *feel*; ed. prínceps, *fe'l*.
- 70-74. *conexença, desconexaria*: cf. nota 13.
72. *girà sa pensa*: "canvià el seu pensament, la seva decisió".
81. *à mudat l'estat*: potser hauríem d'interpretar que la dama ha pres estat matrimonial; així no hi hauria contradicció amb el v. 72 (vegeu nota) i enllaçaríem amb els vs. 57-58.
- 85-86. Cf. els famosos versos de Dante, *Divina Comedia (Inferno, v, 121-123)* "Nessun maggior dolore lche ricordarsi del tempo felicel nella miseria".
85. Probable acusatiu amb *a*, que, altrament, és una tendència natural de l'idioma.
86. *valia*, per *val*; canvi de temps verbal motivat per la rima. Cf. nota 42.

6. LA VERSIÓ C

Llarga peça glossada de Galceran Durall, que s'expressa de la següent manera:

*Pus lo temps me à mostrat
l'erro gran que jo tenia,
cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!*

I.	Abans assò més valguera
de ser caydut en un tal;
a mi arra no-m calguera
doldre-me gens de mon mal;
fóra fora i apartat;
de mi ningú se riuria. | 5

10 |
| II. | Vent lo que me só perdut
a dretas sens altro fi,
seguint camí abatut,
a mal tostemps tenint fi,
ab ma molta bona amistat
ab qui gens no la'm tenia,
<i>cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!</i> |

15

20 |
| III. | Benaventurat aquel
qu'en lo món no-s aribat
o, en néxer, en lo sel
dretament se n'és pugat,
sols per no aver tractat
ab una tal compania.
<i>Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!</i> |

25

30 |
| IV. | Jamay las veureu posadas,
que, com vós, enganaran
totes i sengles vegades
quantas estas fer poran. |

30 |

- ¡Guay d'aquel està posat
 en seguir lur fantasia!
Cridaré com un orat: 35
Mal aja qui en dones fia!
- V. No y-à al món tantas desfetas
 quantas, per sertes, se'n troben,
 per complir a lur mal fetas.
 So que de nós ellas volen 40
 és anar tras lo escusat.
 La sua no passaria.
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!
- VI. Malaltes se fingiran, 45
 estant a punt de morir,
 quant d'altre sort no poran
 fer-vos a lur punt venir.
 Lo diable avisat
 en mal tant él no serria. 50
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!
- VII. Vindran de fer un batex.
 Dir-vos an de la vaïna
 és vinguda en un perplex 55
 de mort, per la medisina
 lo mege avia ordenat
 a las basques que tenia.
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia! 60
- VIII. Dur-vos an algun pom d'or,
 algun jorn, o arecades,
 dient que per lur amor
 donau, sens les mans pagades;
 per què vós, ab lo marcat, 65
 lur voluntat compliria.
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!

IX.	I vós, vista la dinada, sercau dinés, si n'aveu, com qui pensa fer jornada de la que no n'an preu, romenent pel col penjat; ella, ab so que volia. <i>Cridaré com un orat:</i> <i>Mal aja qui en donas fia!</i>	70 75
X.	Mostraran que us volen bé fent vos querícies dos mil, i assò quant los convé. No ls siau en res servil; podeu estar destorsat, jamay que vos mentiria. <i>Cridaré com un orat:</i> <i>Mal aja qui en dones fia!</i>	80
XI.	No us roseu ab lur voler ni en res qu'ellas vos dígan; preneu tostemps lo parer al contrari del que stígan. Lo qui vens és lo ducat, lo qui d'ellas triunfaria. <i>Cridaré com un orat:</i> <i>Mal aja qui en donas fia!</i>	85 90
XII.	Oir misa ni sermons, de sopas no se n'agraden. Anar de devocions, de so pas no se'n agraden. Per complir lur voluntat y remey en sa follia, <i>cridaré com un orat:</i> <i>Mal aja qui en donas fia!</i>	95 100
XIII.	Al voler alguna saia falta'ls manya per la aver; lo camí per tort que vaga, no y sarrà jamay coster; tinguen-o en voluntat,	105

- que per aquí passaria.
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!
- XIV. Mirau quans en lo món viuen
 lo que d'ellas an agut, 110
 i los morts, que no se'n riuen
 aver-ne vensut.
 Totom n'à lo cap trancat;
 ningú ab ellas guanaria.
Cridaré com un orat: 115
Mal aja qui en dones fia!
- XVI. per so jo-us prech, jovent,
 aquestas dexeu amar.
 Savi per esperiment,
 d'elas ja vulau res tastar, 120
 donau-los de comiat,
 per més que-us falagaria.
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!
- XVI. Amava jo una senyora 125
 molt de bona voluntat,
 i ella tostemps, la traydora,
 anava-me de costat.
 Al davant, prou amistat,
 parent que fos tota mia. 130
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!
- XVII. Lo que esta-m féu passar
 no vulau que vos o diga;
 tinc-ne-l cor per esclatar, 135
 de la cruel inimiga.
 Jo, infant de gran bondat;
 ella, ab mi, de xoquaria.
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia! 140
- XVIII. Un jorn tras altro passant,

- vingut al que convenia,
dich era gran ignorant,
fora seny en desmasia,
no conexent la maldat 145
gran en totas que se tenia.
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!
- XIX. Forra som de sentiment 150
i de tot juy i compàs
vent tinch bo lo pensament
i de aquel res bo no fas.
Aquest cos que Déu m'à dat
lo mal tostemps triaria.
Cridaré com un orat: 155
Mal aja qui en dones fia!
- XX. Si Tu, Senyor, no me ajudas,
jo no sé com apartar-me
de las cosas indegadas 160
que fas per a may salvar-me.
Quant me pens ser apartat,
en lo mig me'n trobaria.
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!
- XXI. ¿No foren menys pecadós 165
molts altres que Tu causares
en fora d'estos perdós?
Per lo que a ells toqueres,
suplich jo a ta bondat,
de mi piatat auria. 170
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!
- XXII. Jo sé que no sou vingut
sinó per los pecadós, 175
a donar en éls salut,
traure-los de lus dolós,
com està molt ben posat
en lo que vuy se legia.

Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia! 180

XXIII. Ajuda'm, te prech, Senyor,
dóna'm forces que jo puga
vènsen aquest mal traydor:
per mi n'és pura oruga.
I si·y vinch jo gens forçat, 185
per cabells me tiraria.
Cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!

a⁷ bAB

c7 d_{cd} | abAB

Vint-i-tres cobles. II, III, VI, X, XV, XIX, XXII, amb c; V i XX, amb d; VII, VIII, XI, XII, XVII, XVIII, XXI, XXIII, amb c i d.

Llarga i monòtona successió de glosses de Galceran Durall sobre el tema de refrany liminar, que el versaire degué retocar en els dos primers versos, segurament de la seva invenció. El caràcter misogin evident de la composició ja és taxativament declarat en les rúbriques dels dos manuscrits que contenen la peça. La del ms. 1.723 diu: *Altras coblas de maldit de las donas*; i la del ms. 1724: *Cobles catalanes fetas en diversas maneras. La primera és contra les dones*.

D'una lentitud manifesta, molt sovint amb una manca total de precisió i correcció lingüística i amb algunes elisions de *que* i àdhuc *de* o *a*, el bon Durall hi fa unes cobles d'atac contra les dones amb la intenció de posar en guàrdia el jovent, a les cobles IV-XV; una digressió sobre personals desenganys amorosos, a les cobles I-III i XVI-XVIII, i a partir de l'estrofa XIX, una exposició ascètica i una confesió que, dintre l'escassa qualitat del conjunt, pretenen una certa elevació moral, amb expressions i idees que recorden, escarides i empobrides, passatges del *Cant espiritual* d'Ausiàs March.

Pel que fa a la diatriba contra les dones, ja hem dit a 1 que Durall s'aparta de les altres versions, d'inspiració cortesa i idealista, pel seu realisme, que el fa, dins les seves limitacions, pròxim a la línia satírica dels autors misògins medievals, entre ells els nostres Bernat Metge i Jaume Roig. Ens diu que les dones són enganyoses i capricioses, causants de tot mal, plenes de fingiments i falses, absorbents, tafaneres i marmanyeres, sempre demanen regals de joies i vestits, són malgastadores, us fan bona cara quan els convé, no compleixen com a bones cristianes i són, en definitiva, la perdició dels homes.

2. *erro*: calc del castellà.
5. *Abans assò*: elidida la preposició *de* entre els dos mots.
6. *caydut*: error de còpia, per *caygut*.
21. *aquel*: falsa rima amb *sel*, del v. 23.
- 21-25. Aquests versos, de contingut tòpic i generalitzador, poden ésser, però, ressò dels vs. 202-203 del *Cant espiritual* d'Ausiàs March: “no fos tornat als braços de la vida, / mas a la mort hagués retut lo deute”.
29. *posadas*, ‘reposades, assossegades’ (DCVB).
30. *com vós*: cal entendre *com a vós*.
33. Elisió del relatiu *que*: *aquel que està*.
37. *desfetas*, ‘excuses’? (cf. DCVB).
41. *escusat*, ‘disculpat, justificable’? (cf. DCVB).
42. *sua* : ignorem a què o a qui es refereix.
47. *sort*, ‘manera’.
49. *visat*, ‘instruït per l’experiència’ (DCVB).
- 49-50. “Lo diable no seria tan avisat en el mal”.
55. Elidida la conjunció *que* davant *és vinguda*.
57. Elidit el relatiu *que* davant *lo mege*.
64. *mans pagades*, ¿per *mans plegades*, del qui és ‘inactiu, sense treballar’?
74. sobreentès *romenent*, del vers anterior, després d’*ella*.
82. “Jo no us mentiria mai”, “Us dic la veritat”.
85. *roseu*: calc del castellà.
- 94-96. Es repeteix la mateixa frase en les dues rimes.
119. Sobreentès *jo*.
122. *falagaria* : llibertat excessiva, en lloc d’*afalagarien*.
130. *parent*, ‘semblant, aparentant’.
138. *xoquaria*: ignorem el significat del mot, no enregistrat en loc; potser calc del castellà *chocarrería*, ‘acudit grosser o obscé’; cf. *chocarrero*, ‘grosser, ordinari’.
143. *dich*: elidida la conjunció *que* després del verb.
144. *desmasia*: llegim *demesia*, ‘excés’, castellanisme (DCVB).
157. El vers segurament fou suggerit a l’autor per l’anàfora “Ajuda’m, Déu” del *Cant espiritual*, vs. 19, 49, 99, 150, d’Ausiàs March. Cf. infra, nota 181.
- 165-167. Cf. *Cant espiritual*, vs. 183-184, d’Ausiàs: “per què-t suplich que dins lo cor tu m’entres, / puix és entrat en pus abominable”.
170. Sembla que hauríem de llegir: [*que*] *de mi piatat [hi] auria*.
181. Vegeu supra, nota 157.

184. *oruga*: imatge segurament suggerida el *verme* i els *vèrmens* que roseguen ací i allà el pensament i la consciència d'Ausiàs March (vegeu, per exemple, nùms. I i XIII del poeta de Gandia).
186. Comp. amb *Cant espiritual*, v. 2, d'Ausiàs: "dóna'm la mà o pels cabells me lleva".

7. LA VERSIÓ D

Consta de refrany i una sola cobla glossadora conservada:

*Puix Fortuna m' à llevat
lo major bé que tenia,
cridaré com un orat:
Mal aja qui en dones fia!*

Puix no-m resta ja més bé
ni mal ningú-m pot dañar,
bé puc dir que no i·à fe
en ningú ni en qui fiar.
Llas de mi, que no-u sabia!
Mes ara, d'escarmentat,
cridarè com un orat:
Mal aja qui en dones fia!

a⁷ bAB
c⁷ d c d | abAB

Continguda, com ja hem dit, en dos manuscrits musicals, hem seguit la versió del de Madrid, Biblioteca Nacional, molt correcta. La del de la catedral de Valladolid només conté vuit versos —el refrany i la primera part de la cobla—, amb aquestes petites variants formals: 1. *P.F. mo a ll.* —2. *ben.* —3. *cum.* —4. *aya.* —5. *Puix no r. ya m. ben.* —6. *n. m. ningú p. daniar.* —9–12. Manquen, com ja hem indicat.

Es tracta d'una versió del refrany que considerem molt correcta per seguir el que creiem el tipus original, com fa B (vegeu supra, 3), seguida d'una cobla anònima també correctíssima de redacció, expressió i estil. La cauda de la cobla, com es pot veure per l'esquema mètric, conté una modificació en la distribució de rimes respecte de les del refrany, una modalitat versificatòria més aviat infreqüent i que demostra habilitat en la construcció.

Basant-se en la repetidament al·ludida concepció tardana de l'amor cortès, amb el seu idealisme, la seva expressió desencisada i el retret a la dona insensible, el poeta, d'una manera clara i concisa, denuncia l'absència de fe i fiabilitat en tota dona d'una manera genèrica, i subratlla el seu desencany causat per l'experiència. És molt probable que en d'altres cobles, no contingudes als dos cançoners musicals –que, com tots els del gènere, posaven atenció primordial a la música i molt poca al text literari–, l'autor de les glosses hauria comentat amb detall el contingut del refrany i hauria explanat la seva denúncia misògina i el seu cas particular particular de desencany amorós promogut per l'amada indigna del seu sentiment pur i abnegat.

Josep Romeu i Figueras
Universitat Autònoma de Barcelona

